

Valpuri Matintytär Liukkoinen 1640–1697 (Valborg Mattsdotter)

Gunvor Wallerin blogikirjoitus käsittelee hänen esiäitinsä Valborg Mattsdotterin elämänvaiheita ja metsäsuomalaisten elinolosuhteita 1600-luvulla Värmlannin länsilaidalla. Faktoja on poimittu useista lähteistä ja keskeisesti paikallisen kihlakunnan tuomiokirjoista. Lyhennetyn käännöksen on kirjoittajan luvalla laatinut Olli Lahtinen.

Minkälaiseen maahan Valborg Mattsdotter Liukkoinen oikein syntyi noin 1640?

Anders Buren kartta Ruotsista 1626, Lähde: Wikipedia

Ruotsi oli 1600-luvulla:

- Alueellinen suurvalta, jonka soturikuninkaat ottivat tehtäväkseen ainoan oikean uskon puolustamisen mutta jotka tämän takia tuhosivat, polttivat ja autioittivat suuria alueita Keski-Euroopassa. Tämä sotiminen vaati kymmenien tuhansien ruotsalaisten sotilaiden hengen. Sotaa käytiin pääasiassa Ruotsin rajojen ulkopuolella, mutta vaikutukset ulottuivat Ruotsin valtakunnan väestöön.
- Pienehkö, vain 1 miljoonan asukkaan maa, joka edelleen kärsi ruton aiheuttaman valtavan väestökadon takia. 95 prosenttia väestöstä työskenteli maatalouden töissä, ja kaikki käsiparit tarvittiin tuottamaan ruokaa – ei olisi ollut varaa lähettää nuoria miehiä hävitettäväksi sotaretkillä!
- Maa, jossa vallitsevia uskontokäsityksiä meidän on vaikea nykyään tunnistaa; maa, jossa kirkon valta oli erittäin suuri; maa, jossa poltettiin ihmisiä noituudesta syytettyinä ja jossa taikuskoinen käyttäytyminen oli arkipäivää kaikissa yhteiskuntaluokissa.
- Vanhanaikainen maa, merivalta, jolle yhteydet erityisesti yli Itämeren olivat merkityksellisiä. Sen sijaan metsäalueet olivat vaikeakulkuisia ja huonolla käytöllä.

Keskiajan jälkeen metsät eivät muistuttaneet nykyaikaista hoidettua talousmetsää. vaan käsittivät tiheikköjä ja korpea, hidasta kuljettavaksi ja samalla vieraan oloista ja pelottavaa. Siellä eli villipetoja kuten karhuja ja susia, yhteisöstä karkotettuja ihmisiä sekä ehkä kamalimpana uhkana Näkki, tontut ja muut pelottavat eliöt, joiden kanssa piti pysyä hyvissä väleissä.

Metsästä saatiin polttopuuta ja kalupuuta, karjanruokaa ja talvirehua. Koska puusta valmistettiin lähes kaikki, oli puukäsityötaito keskeistä osaamista.

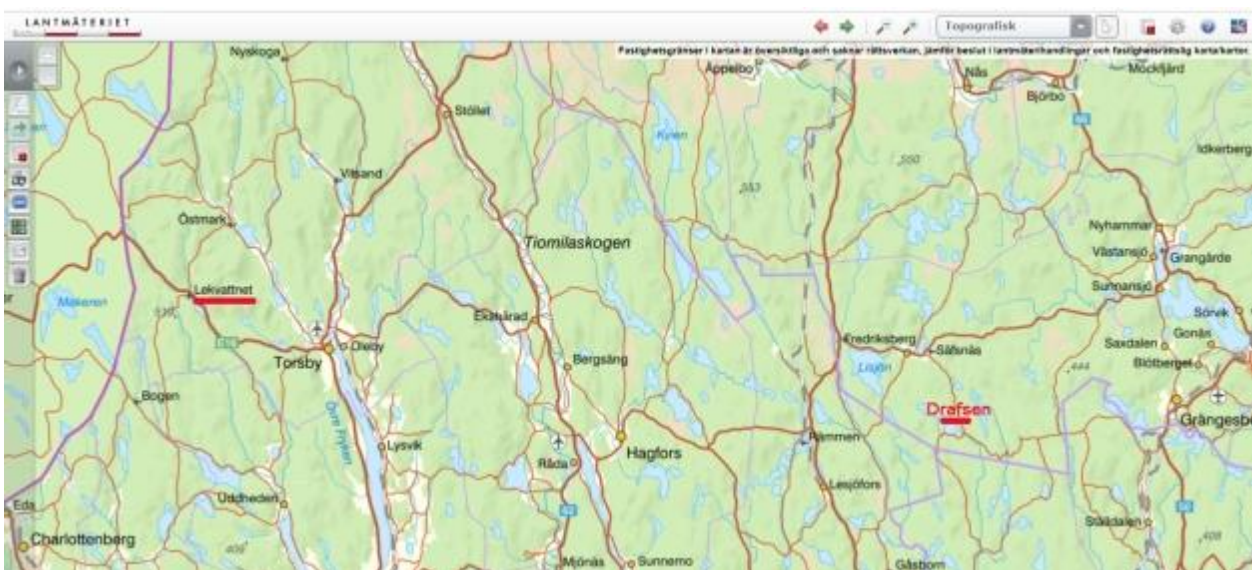
Metsä olivat sekametsiä ja nykyistä lajirikkaampia. Kullakin puulajilla oli käyttönsä, mutta metsän hyödyntäminen löi leimansa lajistoon. Puita kaadettiin, katkottiin ja karsittiin. Syntyi metsäaukeita, joissa eläimet kävivät syömässä. Puut saivat enää harvoin kasvaa täyteen mittaansa tai nykyisen talousmetsän kokoluokkaan. Metsän raivaaminen pelloksi nähtiin hyväksi työksi. Viranomaiset kannustivat metsäisten alueiden asuttamiseen esimerkiksi Tolvmilaskogenissa luoteisessa Värmlannissa. Mitä useampia taloja nousi metsämaille, sen suurempi verotus valtiolle.

Vuonna 1542 Kustaa Vaasa päätti, että "sellaiset tilat, jotka ovat asumattomia, kuuluvat Jumalalle, meille ja Ruotsin kruunulle eikä kenellekään muulle"! Vuonna 1543 hän kehotti "yhteistä kansaa Dalarnassa" seuraavasti: "Pyrkikää poistamaan hyödytön metsä polttamalla kaskia, joista seuraa paljon hyvää!" 1600-luvulla metsästä kuitenkin tuli suuri kilpailu, sitä tarvittiin kaivosteollisuudelle ja puuhiilen, tervan ja lannoitteena käytetyn potaskan tuotannolle. Silloin asetettiin rajoituksia kaskiviljelylle.

Maan itäosissa, Suomessa, asui ihmisiä, joilla oli erityistä tietoa siitä, miten elää ja hyödyntää metsää. Heitä kannustettiin muuttamaan Ruotsiin, mieluiten niin pitkälle länteen kuin mahdollista, jotta he voisivat auttaa vahvistamaan rajaa Ruotsin vihollista Tanska-Norjaa vastaan. Kaukana metsässä, kaukana vallan keskuksesta, kaukana teistä ja kaupungeista ja kaukana koulun oppikirjan tarinoista ihmiset raivasivat maata. He matkustivat veneellä ja jalkaisin valtakunnan itäosasta länteen. He osasivat muuttaa happaman metsämaan hedelmälliseksi kaskimaaksi; he osasivat rakentaa upeita savupirttejä, jotka pitivät heidät lämpiminä kaikkein kylmimpänäkin talvena.

Yksi Länsi-Ruotsiin asettuneista suomalaisista perheistä oli sukunimeltään **Liukkoinen**. Tämä perhe asui matkalla Bollnäsissä ja Näs'issa ennen kuin päätyi läntiselle raja-alueelle Lekvattnetiin.

Valpurin isällä **Matts Larsson Liukkoisella** (n. 1610–1687) oli torppa Drafsenissa Näs'in pitäjässä Taalainmaan lounaisosassa.

Lähde: Ruotsin maanmittauslaitos, Lantmäteriet

Matts halusi mieluiten asua Lekvattnetissa. Kuinka hän sinne oli löytänyt? Tiedetään, että hän oli ensimmäinen, joka haki lupaa asettua sinne. Hän oli löytänyt kauniin paikan Lekvatten-järven luota ja oli jo vuonna 1630 ryhtynyt toimeen perustaakseen torpan. Siellä hänellä olisi ollut kaskettavaksi oivallista metsää, kalavesiä, raikasta vettä niin eläimille kuin ihmisille purosta nimeltä Lukbäcken, johon saattoi rakentaa myös vesimyllyn. Järven läheisyys oli myös kulkuväylänä tärkeä.

Kuitenkin käräjillä 1636 Matts sai kielteisen vastauksen, vaikka hän oli käynyt Tukholmassakin puhumassa hakemuksestaan. Kuninkaallisen majesteetin kirjaamosta löytyy 19. kesäkuuta 1636 päivätty kirjelmä, jossa asiaa selvitetään:

(Till Herr Gustaf Leijonhufwud. Alldenstund Breffuisere Matz Larsson hafwer her ifrån Wermland warit med ödhmjuk bön af honom måtte blifwa effterlåtit optage Et torpeställe widh Lekewaten i Frissdalen: föregifwandes sådhant liggande i een ödhes skogh opå almeningen halfannan mijl från näste bolby. Och emedhan wij icke wetta om hans anfordran kan vara billig och rätt. Dy wele wij honom remittera till Landzhöfd. medh begäran och tillförsict, att herom grannelig måtte ransakas och sedhan dito så disponeras, såsom deth Cronan i framtijden till nytto och bolbyn uthan skadha lenda kan. Hlwiket vij uthi Ladshöfd:s Disposition wele hemstella.

Dat. Sthlm. Gabriel Oxenstierna. Svea Rikes Skattmästare/Carl Bonde/Olof Erichson.)

Muuttokiellon saatuaan Matts Larsson palasi Drafseniin.

Valpurin äiti oli nimeltään **Sara Persdotter**. Sarasta ei juuri ole virallisia merkintöjä, mutta vuonna 1652 Nåsins kihlakunnanoikeus käsitteli häntä koskevaa juttua. Kaksi tilatonta suomalaista oli levittänyt huhua, että Matts Liukkoisen vaimo Sara Pedhersdotter olisi ollut uskonon miehelleen erään **Hindrich Påwellsenin** kanssa. Syyte oli tuohon aikaan erittäin vakava, ja se varmasti ravisteli perhettä. Syylliseksi havaitseminen olisi voinut johtaa kuolemantuomioon. Onneksi asia raukesi, kun kumpikaan huhun levittäjistä ei saapunut oikeuteen kuultavaksi, vaan pysyttelivät piilossa, ja syytetyt jyrkästi kiistivät syyllisyyden.

Saran kodista tai vanhemmista ei ole tietoa. Vuosien 1638 ja 1650 välisenä aikana hän synnytti kuusi lasta. Vanhimmat mahdollisesti syntyivät Nåsins torpassa ja nuoremmat Lekvattnetissa. Lasten nimet kirjoissa: **Matts, Valborg, Erik, Margareta, Karin ja Britta**. Millä nimellä heitä suomenkieliset vanhemmat kutsuivat, voi jokainen päätellä.

Henkikirjasta 1674 löytyy Lekvattnetissa asuva Karin Matzdotter, jonka kerrotaan syntyneen Lekvattnetissa, eikä kellään ole hänen suhteensa pahaa sanottavaa – siis hyvämaineinen. Karin lienee Valpurin nuorempi sisko.

Minkälainen oli metsäsuomalaistila?

Valpurin perhe lukeutui ensimmäisiin Drafsenin suomalaisiin uudisasukkaisiin. Isä Matts ja hänen veljensä vaelsivat sinne Bollnäsistä. Drafsen oli metsäistä seutua, jonne suomalaisten kyvyt metsän antimista elämiseen sopivat hyvin. Valpurikin oppi tietämään kaiken tarpeellisen mökin rakentamisesta, pihaton ja savutorpan hoitamisesta. Torppa oli ikkunaton eikä koolla pilattu, mutta sinne oli rakennettu fantastinen savu-uuni, joka piti talven ajan lämpiminä niin perheen kuin kotieläimet. Ehtikö perhe rakentaa muita rakennuksia Drafsenin vuosiensa aikana? Varmaankin saunan, ehkä riihen ja erillisen keittiötuvan, ladon, eläinsuojan, vaateaitan, kellarin? Heillä on voinut olla myös pieni sepän paja ja ehkä myllykin.

Seuraavissa kuvissa esiintyy Ritamäen suomalaistila, joka on toki 200 vuotta uudempi kuin Liukkoisten Drafsenin tai myöhempi Lekvattnetin torppa. Siellä on monia sellaisia "uutuuksia", joita ensimmäisten muuttajien taloissa ei ollut vielä. Ritamäessä on mm. oikeat ikkunat, ja talo jakautuu savupirttiin ja niin

sanottuun ruotsalaispirttiin. Savupirtissä aurinkoisenaikin päivänä on hämärää, kun akkunasta tuleva valo ei heijastu tummista pinnoista. Ritamäen kuvissa näkyy myös oikea öljylamppu, jollaista ei Valpurin eläessä ollut vielä keksittykään.

Maatilalla oli niin paljon työtä! Kaikkien piti kantaa kortensa kekoon. Kaskirukiin viljely antoi kyllä runsaat sadot, mutta vaati aikaa, ja työ vaati paljon väkeä. Ensimmäisenä vuonna kaadettiin metsä, joka sai mielellään olla kuusivoittoista. Se sai maata kuivumassa seuraavaan vuoteen.

Toisena vuonna juhannuksen aikoihin kuivunut huhta poltettiin ja heti tulen sammuttua kylvettiin rukiin siemen tuhkaan. Siemen kylvettiin harvaan, kolme jyvää tuohikengän alalle oli tarpeeksi. Pian ruis kohosikin tiheinä tupsuina, joita ensin syötettiin karjalle.

Kolmantena vuonna syksyllä varsinainen ruisviljasato korjattiin ja kuivattiin ennen uuden siemenen kylvämistä. Uutta huhtaa valmisteltiin samaan aikaan seuraavalla metsätilkulla. Kaski ei antanut satoa kovin monta vuotta.

Tuhkaan voitiin kylvää myös nauriita. Ne suojelivat viljasatoa eläimiltä, jotka vaelsivat vapaana metsässä, ja jotka olisivat syöneet rukiin, ellei mieluisampaa ravintoa eli juurikin nauriita ollut helposti saatavilla.

Ruotsin laajoilla metsäalueilla kannustettiin aluksi kaskiviljelyyn, mutta kun vuoriteollisuus ja kaivokset tarvitsivat lisää puuta, lisääntyivät rajoitukset ja kiellot metsän käytölle. Vuonna 1647 asetettiin jo kaskeamiskielto, mutta kiellosta huolimatta suomalaismetsissä tapaa jatkettiin vielä pitkään. Viranomaisten kehotukset ja valvonta eivät aina yltäneet tiettomien taipaleiden taa. Hätä ei lisäksi lue lakia; kun kato ja nälkä kasvoivat, käyttivät ihmiset niitä menetelmiä, joilla tiedettiin varmistettavan parhaat edellytykset henkiin jäämiselle. Mitä useampia ruoanhankintakeinoja oli käytettävissä, sitä paremmin selvittiin yli vaikeiden aikojen. Monissa suomalaistaloissa yhdistyivät kaskeaminen, niityn kasvattaminen, karjanhoito, metsästys ja kalastus. Erityisesti linnustus ja kalastus olivat tärkeitä ravinnon tuojia. Ja kaikki, mitä ei heti ajettu kurkusta alas, joko kuivattiin tai suolattiin, talvella myös säilytettiin kylmässä.

Kasvutuhot ja kato, rutto ja eläintaudit olivat jatkuvasti uhkana elolle. Vuosina 1649–50 vallitsi maassa ankara nälänhätä – eikä viimeinen laatuaan. Rehun kokoaminen kotieläimille – naudoille, vuohille ja ehkä jopa hevoselle - vaati valtavasti työtä, Maito käytettiin juustoksi tai korkealaatuiseksi voiksi. Valpuri sai oppia kaikki konstit eläinten hyvinvoinnin varmistamiseksi; se oli naisten työtä.

Metsästyksen merkitys ei rajoittunut ravintoon, saatiinhan eläimistä myös nahkoja myytäväksi. Ruohottuville kaskimaille tuli villieläimiä. Pikkuriistaa, lintuja, oravia ja majavia pyydettiin, ja toki myös isompia eläimiä. Oli kuitenkin lukuisia säädöksiä, jotka säätelivät missä ja milloin sai pyyntiä harjoittaa. Todisteita pyyntimääräysten rikkomuksista löytyy tuon ajan tuomiokirjoista. Petoeläinten, suden, karhun tai ilveksen kaadosta myös maksettiin palkkioita.

Valpuri oli teini-iässä, kun perhe muutti Lekkvatnetiin, 160 kilometriä länteen. Lekkvatnetissa oli ollut dramaattisia tapahtumia. Ajat olivat levottomat. Ruotsi oli sodassa Tanska-Norjaa vastaan. Vuosien 1643 ja 1645 välillä käytiin ns. Torstensonin sota (norjaksi: Hannibalsfejden) kolmikymmenvuotisen sodan sivunäytöksenä. Rajan molemmilla puolilla kalisteltiin miekkoja, mutta välissä olivat metsäsuomalaiset asumuksillaan. Muodollisesti he olivat joko ruotsalaisia tai norjalaisia, mutta monilla oli sukua myös toisella puolella rajaa.

Matts Liukkoisen veli **Per Larsson** ei ollut luopunut haaveesta muuttaa Lekkvatnetiin. Yhdessä vaimonsa ja neljän lapsensa kanssa Per muutti jatkamaan tilaa, jonka perustamisen Matts oli aloittanut. Kuitenkin vuonna 1644 vihollinen tuli Lekkvatnetiin ja löi Perin kuoliaaksi kotonaan.

Joitakin vuosia myöhemmin lähettivät Perin pojat sedälleen pyynnön tulla auttamaan tilanpidossa. Matts myi torppansa Drafsenissa ja palasi Lekvattnetiin. Nyt hänellä oli myös oikeus puolellaan.

Kun Matts oli joutunut jättämään torpan 1636, se oli ollut vasta aluillaan. Nyt tila oli paljon kehittyneempi ja laajempi (*märckeligen tillökt och förbettrat, så att thet skattar och kan giöra skiäl för ett fierdings hemman*). Vuonna 1660 Matts sai ostaa tilan taloineen, niittuineen, peltoineen ja metsineen, kalavesineen ja vesimyllyn paikkoineen kaikkineen (*och huad elliest i Wåto och Torro, när och fierran, för legat haffuer, nu ligger, eller medh Lagh tilläggias kan*).

Fryksdalin ylemmän kihlakunnan käräjien pöytäkirja Ala:3 (1658-1675) kuva 23 / sivu 18:

Capitulum abo Petrus Matts Larsson i H. Lekvattneti i Årjö,
unde degen og brenste medt Hingvandenämnen Jöns Jönsson i Årjö
Län, Jöns Engelbrunnsson i Årjö, Oluf Jönsson i Årjö,
og Bonden Nilsson i Årjö, samt Daniel Larsson i Årjö, så
att när Hans Broder Herr Larsson: be. N. Lekvattneti blef
slagen att handa, år be. Somme sig sin egit deff, så låta samt
Domen Matts, Daniel og Eric Herr Jönss alla genom Matts Larsson
i Årjö, så att lösa og löpa, såsom sam og med sam-
ma förvarnande Wärdar, löst og löpt att den Herr N. Lek-
vattneti, medan det var allraast på begijnt og löst tillbrant, i
nybyggd att Herrs Larss nya Ställemanen, Strölgård med
sijte ägor för vord förmiger og nödastigt vörvidt Lyctige
Wärdar, det nu var att genom märckeligen tillökt og förbetrat
så att det stället og lan giöra skiäl för ett fierdings hemman be-
gärande förby Herr i Lekvats deff. Därmedan be. Matts,
Daniel,

Lukbäcken -puro kesäkuuisena päivänä 2016. Keskellä kesää virtaama ei ole suuri, mutta keväällä se jaksaisi pyörittää pientä myllyä.

Per ei kuitenkaan ollut ensimmäinen veljeksistä, joka kohtasi väkivaltaisen kuoleman. Syksyllä 1636, samana vuonna kuin Matts Liukkoinen oli kohdannut vastoinkäymisiä ensimmäisessä yrityksessään raivata ja asua Lekvattnetissa, hänen veljensä **Kristoffer Larsson** oli tapettu. Kristoffer ja hänen velipuolensa **Pål** olivat olleet **Lars Nilssonin** luona Källäsenissa Bollnäsissä juomassa. He olivat humalassa riitaantuneet ja Lars oli tappanut Kristofferin äkillisestä mielijohhteesta. Lars pakeni ja pysyi piilossa 9 vuotta.

Vuonna 1645, kun Matts ja hänen perheensä asuivat Näsissa ja Valpuri oli 5-vuotias, asia tuli uudelleen esille. Lars Nilsson pystyi esittämään kuningatar Kristinan antaman kulkuluvan ja "armahduskirjeen", jonka kuolleen veljet olivat allekirjoittaneet, ja nyt hän halusi pyytää oikeudessa armoa. Kirje on päivätty jo 5. lokakuuta 1643 ja siinä on paljon tietoa Mattsin perheestä.

Saamme tietää, että kaksi veljeksistä, Per ja Pål Larsson, oleskelivat "Frijsdalenissa, 160 kilometrin päässä". **Simon ja Matts Larsson** allekirjoittivat kaikkien veljien puolesta, koska miehet, jotka lähetettiin taivuttelemaan veljiä, "kavahtivat lumisia ja huonokulkuisia kulkuteitä, joille ei ole nyt menemistä". Saamme myös tietoa Mattsin vanhemmista ja sisaruksista: "*Edelleen saatettiin tietoon, että Kristofferin ja kaikkien veljien äiti, Karin-rouva oli naimisissa ja hänen miehensä, sekä entinen että jälkimmäinen, oli nimeltään Lars (siksi velipuolet ovat kaikki Larssoneita), mutta Simon ja Kristoffer Larsson olivat veljeksiä ja kaikki muut saman äidin lapsia*".

Valpurin isänäidin nimi oli siis Kaarina tai Kaisa (**Karin**) ja hän asui Bollnäsissä. Vuonna 1643 hän ei ollut enää elossa.

Valpurin suomalainen sukunimi oli Liukkoinen isoisän ja isän mukaan. Vaan millä nimellä tunnettiin isän velipuolet Simon ja Kristoffer? Useissa lähteissä heistäkin käytetään sukunimeä Liukkoinen, mutta edellä kerrotussa pöytäkirjassa vuonna 1645 heistä käytetty ilmaus sisältää

epävarmuuden rahtusen. Patronymi ei tuo ratkaisua, kun se on sama kaikilla. Metsäsuomalaisten DNA-projektissa löytyneistä osumista päätellen kuitenkin Matts ja Pål ainakin olivat veljiä.

1650-luvun puolivälissä Valpurin suku asui Lekvattnetissa ja isä Matts merkittiin perheen pääksi Pohjois-Lekvattnetin väestöluetteloon. Pohjois-Lekvattnetissa oli myös toinen suomalainen perhe, **Orainen**.

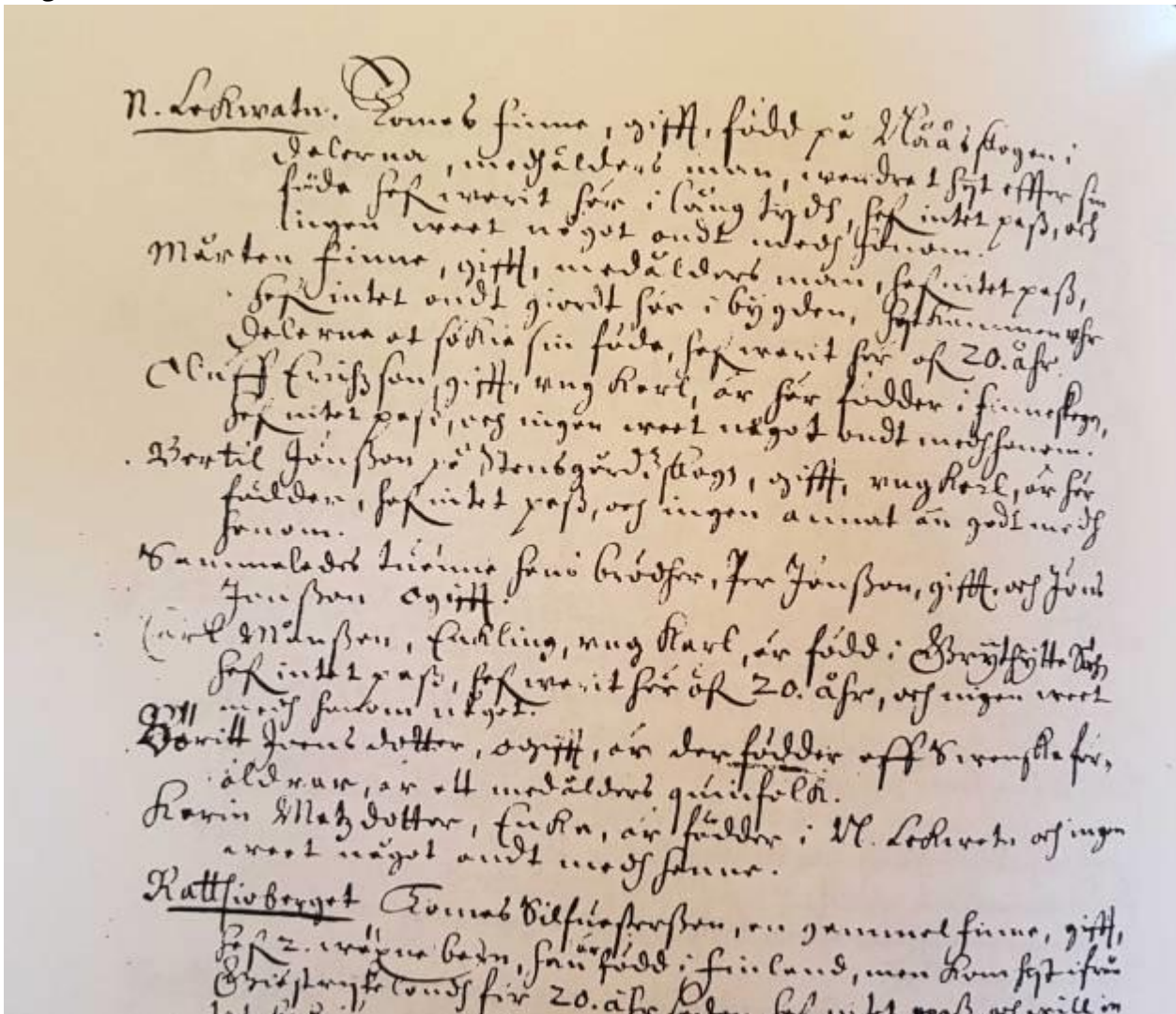
Vuoden 1656 oikeuden pöytäkirjoissa kerrotaan traaginen tapahtuma: **Jöns Orre** (Orainen) Pohjois-Lekvattnetissa on hakattu kuoliaaksi kirveellä, koska hänen hevosensa on vahingoittanut toisen suomalaisen, **Pelle Rockin**, ruishaasiaa.

Jöns Jönsson Oraisella oli kolme poikaa: **Bertil, Per ja Jöns**.

1650-luvun lopulla **Valpuri ja Per Jönsson Orainen** menivät naimisiin. He saavat kolme lasta:

- **Tomas** s. 1659
- **Britta** s. 1662
- **Per** s. 1665

Fryksdalenin itsellisten väestöluettelosta vuonna 1674 löytyy tieto Valpurin aviomiehestä ja langoista:

N. Lekwatn. (asukkaat)

Tomas, suomalainen naimisissa oleva keski-ikäinen mies, joka on ollut täällä pitkään, syntynyt Nässkogenissa Taalainmaalla

Mårten, suomalainen, naimisissa oleva keski-ikäinen mies, joka tuli Taalainmaalta ja oli ollut täällä yli 20 vuotta

Oluf Erichsson, nuori naimisissa oleva mies, syntynyt täällä Finnskogenissa

Bertil Jönsson Stengårdzskogenissa, nuori naimisissa oleva mies, syntynyt täällä

Hänen veljensä Per Jönsson, naimisissa, ja Jöns Jönsson, naimaton (Per on Valpurin aviomies.)

Carl Månsson, leski, naimaton (?), syntynyt Grythyttan seurakunnassa, on ollut täällä yli 20 vuotta

Böritt Joensdotter, naimaton keski-ikäinen nainen, syntynyt ruotsalaisille vanhemmille

Karin Matzdotter, leski, syntynyt P Lekvattnetissa (luultavasti Valpurin sisar)

Tähän aikaan Pohjois-Lekvattnetin manttaalikirjoihin on listattu tilallisena Matts Liukkoinen (Mats Luken). Hän voi tässä vaiheessa olla joko Valpurin isä tai veli.

Valpuri, hänen miehensä ja miehen veljet asuivat Valpurin vanhempien kodissa. Valpurilla oli myös oikeus periä vanhempansa, samoin kuin hänen sisarellaan. Perintöoikeudet vaihtelivat sukupuolen mukaan.

Se, että he kaikki asuivat niin lähellä toisiaan, helpottaa ymmärtämään miksi he kaikki olivat kokoontuneina sinne myöhemmin, jouluaattona 1676.

Olivatko muut väestöluettelossa listatut myös sukulaisia? Kaskeamiseen tarvittiin monia käsiä, mutta kaikista oli myös huolehdittava muinakin aikoina ja kun niin monet olivat naimisissa, lapsia oli varmasti paljon.

Entä kuka oli Böritt, joka syntyi ruotsalaisille vanhemmille? Hänestä ei ole muita tietoja.

Luettelo ei kerro tarkemmin Liukkaisen tilan asumisolosta, mutta joidenkin muiden talojen kohdalla mainitaan riihessä ja saunassa asuneista perheenjäsenistä. Todennäköisesti tilalla oli useita asuntona käytettyjä rakennuksia, koska on epätodennäköistä, että kaikki olisivat sopineet yhteen tupaan.

Lähin kirkko oli Fryksände/Torsbyssä. Se oli kahdenkymmenen kilometrin päässä linnuntietä. Kirkkoon oli vaikea päästä, mutta vastasyntyneiden vauvojen oli päästävä sinne mahdollisimman pian, mieluiten muutaman päivän kuluessa. Kastamattomat lapset olivat pakanoita, ja heitä oli suojeltava kaikin tavoin taikuudelta ja onnettomuuksilta. Uusi äiti oli epäpuhdas, kunnes hänet vietiin kirkkoon 40 päivän kuluttua. Yksi tai kaksi naapurin naista sekä muutama miespuolinen todistaja ottivat lapsen mukaansa vaivalloiselle kastajaismatkalle, kun äiti jäi kotiin mökille. Pitkien etäisyyksien vuoksi kirkossa käytiin harvemmin, ja kirkkoon tullessa suomalaiset eivät ymmärtäneet, mitä pappi sanoi.

Päreitä ja päreenpitimiä (Nordiska Museet)

Pirtit siivottiin pari kertaa vuodessa. Silloin harjattiin katosta noki pois, niin että siitä tuli kiiltävän musta. Seinien alaosat kuurattiin puhtaaksi ja viimeiseksi pestiin lattia.

Kun elämä tilalla oli saatu kunnolla alkuun ja kun sää ei ollut heitä vastaan, tilalla elettiin hyvin. Kuitenkin huoli katovuosista ja rauhattomuuksista oli jatkuvasti läsnä. Tämän takia piti arvokkaita omaisuuden osia laittaa piiloon metsään – mutta tähän palataan myöhemmin.

Lähellä asui myös sukulaisia; Valpurin isä, veli, langot ja Per Jönssonin veljet on rekisteröity. Mahtoivatko Valpurin äiti ja anoppi elää tilalla? Ja milloinka sisaret vihittiin ja mihinkä he muuttivat?

Talvella oli aikaa tapaamisille. Matkustus hevosella tai vain suksilla hangen päällä oli usein helpompaa kuin kulku muhkuraisilla ja kuoppaisilla kesäpoluilla. Talvikautena oli myös markkinoita, jonne kuljettiin. Oli paljonkin asioita, joita ei voitu itse tuottaa, suolasta lähtien. Myytäväksi vietiin usein turkiksia ja taljoja. Markkinoille lähdettiin naapurin miesten kanssa ryhmässä, koska vaara ryöstäjistä oli suuri. Yleensä vain miehet lähtivät markkinoille, kun taas naiset jäivät kotiaskareisiin, hoitamaan lapsia ja kotieläimiä.

Myös käräjille piti matkustaa. Käräjiä pidettiin kahdesti vuodessa eri paikoissa niinkin kaukana kuin Sillegårdenissa (70 km päässä). Svineberg ja Gunnarsby Sunnessa olivat 1600-luvun lopulla tavallisimpia käräjäpaikkoja.

Valpurilla oli elämänsä miesten kanssa epäonnea. Heidät merkittiin useasti tuomiokirjoihin. Valpurin elämää onkin mahdollista seurata lähinnä juuri sen kautta, mitä hänen miespuoliset sukulaisensa tekivät, tai mitä heille tehtiin.

Valpuri ja hänen perheensä puhuivat keskenään suomea, mutta on heidän täytynyt osata ruotsiakin, kun he kävivät kauppaa ja osasivat ajaa asioitaan. Metsäsuomalaisilla oli varmaankin suuri luottamus oikeuslaitokseen, koska he niin tiheään kääntyivät käräjien puoleen saadakseen riitojaan ratkaistuksi.

Kirkon opetuksista ja henkilökohtaisen uskon voimakkuudesta huolimatta ihmiset sortuivat esiaviollisiin suhteisiin. Kun sellainen paljastui, siitä jouduttiin käräjille. Näin kävi myös Valpurin veli Mattsille ja hänen langoilleen Bertilille ja Jönsille. Heidät tuomittiin sakkoihin. Yleensä miehen piti maksaa sakkoa tuplasti sen, mitä naisen oli maksettava. Jos suhteesta syntyi lapsi, oli maksettava lapsenruokkoa: lehmä, tynnyri ruista sekä leiviskä voita. He eivät kuitenkaan saaneet kuolemantuomiota, kuten olisi voinut käydä, jos he huorin tehdessään olisivat olleet avioliitossa tai jos rikkomus katsottiin muista syistä karkeaksi.

Joulukuun 11., 12. ja 13. päivänä 1631 käräjiä istuttiin Sunnen Gunnarsbyssä. Valpurin mies Per ja tämän veljet Bertil ja Jöns tuomittiin metsälain mukaan väärästä metsän kaadosta. Samoilla käräjillä kuvailtiin, kuinka vaikeasti kartoitettava oli Ruotsin ja Norjan välinen raja. Valpurin veljet Matts Mattsson ja Erik Mattsson Pohjois-Lekvattnetista olivat korjanneet ruista syrjäiseltä metsäaukiolta. Vaikka katselmusmiehet molemmilta puolilta rajaa olivat tarkastelleet aluetta, kukaan ei kyennyt sanomaan, oliko ruis kasvanut Ruotsin vaiko Norjan puolella, ja sen tähden jätettiin korjattu ruis "laillisessa huostassa" Norjan puolelle toistaiseksi.

Vuosina 1675–1679 käytiin jälleen sotaa Ruotsin ja Tanska-Norjan välillä. Asukkaat pohjoisessa Lekvattnetissa kokivat rajan läheisyydessä kovia. Kevätkäräjien 1678 tuomiokirjassa on koottu silminnäkijäkertomuksia osapuolten toimista ja niiden asujaimistolle aiheuttamista vahingoista ja omaisuuden menetyksistä.

Jouluaaton murhenäytelmä.

Jouluaattoiltana 1676 olivat Per Jönsson ja veljensä Jöns Jönsson kotona Valpurin veljen Matts Mattssonin luona juomassa. Mukana juomingeissa olivat myös Matts Mattssonin lanko **Erik Sigfridsson Hämäläinen** isänsä **Sigfrid Josefssonin** kanssa. Erik oli naimisissa Valpurin ja Mattsin Britta-siskon kanssa.

Joulujuhla päättyi tragediaan. **Erik surmasi Perin ja Jönsin!**

Erik pakeni Norjaan teon tehtyään. Uhrien kerrotaan saaneen vammoja kolmesta aseesta: pyssynpiipusta, kirveestä sekä veitsestä. Mutta oliko yksi mies kyennyt tällä tavoin vahingoittamaan kahta muuta? Käräjillä huhtikuussa 1676 asia otettiin tarkasteluun. **Bertil Jönsson Orainen** syytti talon isäntää Matts Mattssonin ja Erik Sigfridssonin isää **Sigfrid Josefssonia** osallisuudesta hänen veljiensä murhaan.

Oikeus kuuli erikseen syytettyjä. Myös kahta todistajaa, **Samuel Månssonia** ja **Hans Franssonia** Pohjois-Lekvattnetista kuultiin erikseen.

Käräjäoikeus vapautti syytetyt Mattsin ja Sigfidin toistaiseksi näytön puuttuessa todeten: "*till däss Gudh Allsmäktigh på något sätt framdeles skulle behaga någon annan Uppenbarelse gifwa*".

Miksi sukulaiset olivat kokoontuneet Matts Mattssonin luokse tuona kohtalokkaana iltana juomaan? Olivatko he laatimassa suunnitelmia, kuinka Norjaa vastaan käytävän sodan suhteen piti toimia? Vai olivatko he vain kokoontuneet yhteen sen takia, että joulupäiväksi oli kaikkien matkattava kauas Fryksändeen kirkolle? Naisia ei mainita käräjäoikeuden pöytäkirjassa. Olivatko he kotona, valmistelemassa joulupäivää ja kirkkomatkaa, kun tapahtumat johtivat pyhäpäivän odotusten sijasta murhenäytelmään?

Surmaaja siis pakeni Norjaan, ja siellä hänet löydetään suomalaissiirtolaisten manttaalitiedoista vuonna 1686. Hänestä todetaan, että hän on paennut Ruotsista sodan aikana sen johdosta, että hän on surmannut kaksi ruotsalaista vihollista. Hänen mukanaan on Norjaan tullut vaimo, ja talouteen kuuluu kaksi lasta.

Kuinka vanha Valpuri oli tapahtuma-aikaan – tuskin neljääkymmentä? Lapset olivat 17 ja 11 vuoden ikäisiä ja siten riittävän vanhoja tajuamaan perhekatastrofin vaikutukset.

Minkälainen mahtoi tuo talvi olla? Kauanko vei ennen kuin he pystyivät viemään kuolleet Fryksändeen ja hautaamaan heidät? Tuollainen kuljetus oli vaivalloinen. Runsaslumisena talvena ehkä matka voitiin tehdä rekipelillä, mutta toinen vaihtoehto olivat purilaat.

Entä miten Vapun tuli nyt toimia?

Hänen miehensä oli murhattu, samoin toinen lanko, appiukko oli tapettu jo vuonna 1656. Valpurin perhe oli sekaantunut joulupyhänä tapahtuneeseen murhaan, hänen oma veljensä oli toinen epäillyistä, hänen siskonsa oli naimisissa murhaajan kanssa. Valpurin isä oli vielä elossa, mutta oli jo seitsemissäkymmenissä.

Fryksdalenin ja jokilaakson kartta vuodelta 1658. Lähde: Lantmäteriet, Lantmäteristyrelsens arkiv, läns och häradskartor

Tällaisen kartan avulla on vaikeaa löytää paikkoja, mutta suurentamalla kuvaa löytyvät niin Lekvattnet kuin Långkärn.

Valpuri avioituu uudelleen Gräsmarkin Långkärnistä kotoisin olevan Erik Josefssonin kanssa. Tila sijaitsee runsaan kymmenen kilometrin päässä etelän suunnalla, jonne johtaa kirkkoherran kuvauksen mukaan "sanoin kuvaamattoman huono tie". Kun Valpuri lapsineen muuttaa Långkärniin, he joutuvat asumaan samaa taloa uusien appivanhempien, **Josef Erikssonin** ja **Sofia Persdotterin** kanssa.

Josef-appi menehtyi mahdollisesti vuonna 1681, sillä siitä vuodesta alkaen Erik saa paitsi isänsä perintöosan myös äitinsä osuuden torpasta itselleen äidin elinikäistä syytinkiä vastaan. Tulevaisuus alkoi näyttämään jokseenkin toivorikkaalta. Toisaalta Sofia-anopilla oli neljä lasta aikaisemmasta avioliitosta ja kolme lasta Josefin kanssa, ja kun hän kuolee vuonna 1685, alkaa sitkeä perintöprosessi sisaruspuolien kanssa.

Vuoden 1678 tienoilla Valpuri ja Erik saavat pojan, jolle annetaan isänisän mukaan nimi **Josef**.

Valpurin uusi mies tulee tutuksi monien käräjöpöytäkirjojen kautta. Vuonna 1672 hänet on tuomittu salavuoteudesta **Elisabet Jönsdotterin** kanssa, joka on kotoisin Bredsjöstä. Erik sai sakkoja 40 riikintaalerin verran ja ajan tavan mukaan Elisabet puolet tästä eli 20 riikintaaleria. Erikin piti huolehtia lapsi kasteelle ja Elisabet kirkotettavaksi. Tämän maailmanäären perinnäistapojen mukaan isän tuli edelleen lahjoittaa äidille lapsenruokkoa yksi lehmä, tynnyri ruista sekä leiviskä voita.

Samana vuonna oli pitäjässä käynyt varkaita muun muassa Erikin ja veli **Henrik Josefssonin** luona Långkärnissä. Mitä varastamisen arvoisia arvoesineitä torpissa oli? Koska varastetut tavarat on huolellisesti kirjattu käräjille, saamme käsityksen siitä, mitä omaisuutta ihmisillä ylipäätään oli.

Varkaatt olivat aluksi menneet katosta läpi ns. suomalaisriiheen Erikin naapurissa ja vieneet karkeasta pellavalangasta kudotun paidan, vilttihatun, kuvioidun puseron, halkaisukirveen, parin huovutettuja harmaita sukkiä, kaksi häränreittä, voita ja suolaa.

Seuraavana yönä vietiin Erikin ja Henrikin luota kuivumassa olleet pellavavaatteet, kolme paitaa, kolme aluspaitaa, esiliina, kolme paria villasukkia, kolme tunikaa, kaksi myssyä ja yksi lakana. Samana yönä varastettiin **Lars Perssonilta** ruokasäkki, jossa oli limppu ja pala sianlihaa. Säkki löytyi ehjänä, mutta ruoka oli poissa. Vielä vietiin **Brita Simonsdotterilta** samana yönä kahdeksan kyynärää huopaa ja neljä kyynärää lankaa rikki lyödystä kirstusta, 3 aluspaitaa, naisen hame ja paita.

Kaksi yötä myöhemmin varas vei **Erik Perssonilta** Gransjössä vihreän puseron, 12 kyynärää huopaa, puvuntakin, lakanan ja kolme tunikaa.

Varkaatsaatiin kiinni ja tuomittiin sakkoihin sekä korvaamaan kadoksiin jääneet tavarat. Heillä ei kuitenkaan ollut varoja maksaa sakkoja eikä korvauksia, minkä tähden heidät määrättiin ruumiinrangaistukseen.

Samana vuonna, jolloin Josef-poika syntyi, 1678, tuomittiin Erik neljän hopeataalerin sakkoon sen johdosta, että hän rukouspäivän aikana, ”jolloin Ruotsin kansa teki jumalanpalvelusta”, kulki jalan Norjaan ja toi sieltä kaksi hevosta kotiin. Sota Tanska-Norjan kanssa jatkui edelleen, mutta suomalaisväestöllä rajan molemmin puolin oli keskenään yhteyksiä, ystäviä ja sukua molemmilla puolilla rajaa.

Wikipedian mukaan rukouspäivät olivat yleisiä paasto-, rukoilu- ja katumuspäiviä, jotka kuninkaan nimessä julistettiin kullekin vuodelle erikseen niin sanotuissa rukouspäiväplakaateissa. Alkuun rukouspäivät osoitettiin kolmelle perjantaille, mutta 1676 rukouspäiviä lisättiin neljännelle perjantaille. Ennen 1700-luvun jälkipuoliskoa julistettiin rukouspäivät vasta vuoden alussa, minkä vuoksi ne eivät ehtineet mukaan almanakan painatukseen. Plakaatti luettiin julki saarnastuolista ja mahdollisesti kiinnitettiin kirkon oveen. Papisto oli vastuussa siitä, että kirkkokansa noudatti rukouspäiviä.

Plakaatissa arkkipiispa esitti jyrkän vaatimuksen, että rukouspäivää tuli kansan noudattaa ja saapua kirkkoon (vain vakava sairaus hyväksyttiin poissaolon syyksi) ja siellä katua ja pyytää anteeksi syntejään sekä vilpittömästi luvata parantaa tapansa ja pyytää apua eläkkeeseen synnittä. Näin katsottiin voitavan auttaa kruunua vaikeuksistaan ja samalla parantaa maalaisväestön ajallista vaellusta.

Mikäli rukouspäivänä käytiin kauppaa, piti myyjän maksaa sakkoa 40 markkaa ja ostajan 3 (Ruotsin keskiaikainen rahayksikkö; 1 taalari = 4 markkaa). Elleivät osapuolet voineet maksaa sakkoa, tuli heidät laittaa 14 päiväksi vedelle ja leivälle.

Maallisen ylivallan valtionhoitajasta aina nimismiehiin ja vouteihin sekä kirkon johdon piispoista kappalaisiin tuli valvoa, että rukouspäivät pyhitettiin kuninkaan määräyksen mukaisesti. Elleivät he panneet täytäntöön rangaistuksia tietoonsa tulleista rukouspäivän rikkomuksista, joutuivat he itse sakotetuiksi.

Tieto siitä, oliko Erik maksanut jotain hevosista, jotka hän kuljetti kotiinsa rukouspäiväpyhää rikkoen, tulee ilmi vasta vuosia myöhemmin. Erik myöntää 1682 käräjillä olevansa velkaa norjalaiselle **Per Amundssonille** 10 taalaria hevosesta, jonka on noutanut häneltä ”joitakin vuosia sitten”.

Vuonna 1685 Erik tuli yllätetyksi luvaton hirventalja mukanaan. Se takavarikoitiin ja kuljetettiin Karlstadiin säilytettäväksi. Alkuun Erik kertoi ostaneensa taljan **Lars Perssonilta** Öjarenista. Kahta vuotta myöhemmin hän muutti käräjillä kertomustaan ja väitti ostaneensa taljan Norjasta **Smedtorpetin Johanilta**, mutta hänellä ei ollut todistajia eikä näyttöä. Erikiä kehoitettiin tuomaan todiste seuraaville käräjille, mutta kesti aina vuoteen 1690 asti, ennen kuin hän pystyi esittämään todistuksen kaupasta ja vapautui salametsästysyytteestä.

Erikin hirventalja ei todellakaan ollut ainoa kruunun takavarikoima. Hirvet olivat Ruotsissa harvinaisia (esimerkiksi **Carl Linné** ei koskaan kohdannut luonnossa hirveä lukemattomilla matkoillaan). Fryksdalenin kihlakunnassa syytteet hirven salametsästyksestä loppuivat vuoden 1705 jälkeen, kun eläin oli sukupuuton partaalla.

Syy hirven harvinaisuuteen oli mm. susien, joita oli runsaasti. Toinen syy oli se, että hirvennahasta tehtiin sotilaiden housut ja nahkahaarniskat, joita pidettiin joko pelkästään tai rintapanssarin alla. Hirvennahka suojasi sirpaleilta ja säleiltä. Ja pieni Ruotsi kuitenkin varusti kymmeniä tuhansia sotilaita 1600-luvulla käymiinsä lukuisiin ja pitkiin sotiin.

”Sadan vuoden jaksolla 1621–1721 menetettiin joka kolmas ruotsalainen ja suomalainen mies sodan uhrina.” (Dick Harrison)

Värmlannin metsissä oli susien ohella myös runsaasti karhuja. Vuonna 1675 kirjattiin käräjillä seitsemän miehen vaatimus saada haittaeläinten kaatamisesta säädetty korvaus maksuun. He olivat kaataneet yhteensä 26 karhua.

Valpurin isä kuolee vuoden 1687 vaiheilla. Kopparbergin läänin kärjäpöytäkirjoista 1690 löytyy käsittely, jossa Matts Larssonin velkaa puidaan.

”Matts Larsson Drafsenista on velkaa 50 riikintaaleria. Lautamiesten sanan mukaan tämä mies on asunut tässä pitäjässä 34 vuotta sitten ja sitten kaupannut [epäselvä nimi] Joanssonille Drafsenista torppansa sekä muuttanut Värmlannin rajamaalle Lekvattnetiin, missä hän on asunut, kunnes [epäselvä] kolme vuotta sitten kuoli.”

Vuonna 1687 katsoi oikeus Fryksdalenissa oikeaksi, että Valpurin veli Matts Mattsson saisi viljellä Pohjois-Lekvattnetissa tilan neljäsosaa siihen asti, kunnes Erik Josefssonin lapsi ”tulisi mieheksi”, ja sen jälkeen ratkaistaisiin tilan lunastuskysymys. Matts yritti epäilemättä kaikin tavoin pitää itsellään koko torpan, jotta hän saisi siitä elantonsa. Erik-veljeltä Matts oli ostanut hänen neljänneksensä, mutta hän ei saanut käyttää tilan tuottoa miten tahansa. Kevätkäräjillä 1689 hän sai huomautuksen: neljännysmies **Mårten Putten** kehotti Mattsia käyttämään metsiä kohtuudella, jotta hänen veljensä ja sisarensa lapset, joilla oli intressi tilaan, eivät kärsisi vahinkoa, kun he saavat osuutensa.

Valpurin lapset ensimmäisestä avioliitosta olivat tähän aikaan jo yli 20-vuotiaita ja mahdollisesti tilan töissä rengin ja piian rooleissa. Erikin oma osuus Långkärnin tilasta oli vähäinen, eikä se riittänyt perheelle elatukseen. Valpurilla oli siksi aihetta valvoa Pohjois-Lekvattnetin tilan jakoa oikeudenmukaisesti. Valtio puolestaan katsoi tärkeäksi, etteivät tilat lohkoudu liian pieniksi ja elinkelvottomiksi, joten Matts-veljellä, joka omisti jo puolet Lekvattnetista, oli etuosto-oikeus loppuun.

Vuonna 1690 oli Erik Josefsson taas käräjillä vastaamassa afääreistään Norjan suunnalla. Hän oli kuljettanut rajan yli kankirautaa neljän riikintaalarin arvosta, ja nyt hänet tuomittiin maksamaan tullia valtiolle takavarikkoon otetusta tavarasta. Hänet kuitenkin tuomittiin syyttömäksi suolatynnyrin vientiin salaa, koska hän toi sen takaisin kotiin, eikä joutunut maksamaan tullia.

Samoilla käräjillä Erik Josefsson Långkärnistä syytti Sigfrid Sigfridssonia Pohjois-Lekvattnetista kupariesineiden varkaudesta, jotka Valpurin mies Per Jönsson ja hänen veljensä Jöns olivat kaivaneet metsään piiloon ennen heidän kohtalokseen koitunutta joulutragediaa 1676. Kyse oli viinapannusta ilman kantta ja putkia sekä kahdesta kattilasta. Kuparin arvoksi arvioitiin 8 markkaa ja 8 äyriä. Sigfrid tuomittiin maksamaan sakkoa 24 markkaa 24 äyriä sekä hankkimaan varastetut esineet takaisin omistajalle. Sigfridillä ei ilmeisesti ollut varoja maksaa määrättyjä sakkoja, joten häntä rangaistiin kärsimään kujanjuoksu. (ankara rangaistusmuoto, jossa tuomitun piti juosta kahden raipoilla tai kartuilla häntä lyövän miesrivin välissä)

Oliko Erikin aktiivisuus Pohjois-Lekvattnetin asioissa Valpurin mieleen? Eivät he kupariesineitä kaivanneet; he olisivat tarvinneet rahaa. Valpuri ei tässä vaiheessa aavistanut, että kiista kuparitavaroista muodostuisi pitkäkestoiseksi riidaksi ja johtaisi lopulta katastrofiin.

Valpurin anopin kuoleman n. v. 1685 jälkeen tuli perinnönjaosta tulehtunut ja sitkeä riita. Kaikki Erikin sisarukset ja sisaruspuolet vaativat osansa äiti Sofian omistamasta tilan kolmanneksesta. Erikin osuudeksi tuli kymmenesosa tilasta, ja senkin vähän hän myöhemmin menetti.

Kevätkäräjillä 1691 käsiteltiin jälleen monia Valpurin perhettä koskevia asioita. Valpurin veli Matts Luken (Liukkoisesta oli tullut Luken) valitti, että sotilas **Knut Torgollsson** oli lyönyt häntä kotimatalla kirkosta ennen joulua. Knut oli osa sotilasjoukkoa, joka oli tuohon aikaan vaellellut ympäriinsä ja aiheuttanut häiriötä maakunnassa. Kirkkomatkalla oli Mattsilla ollut mukanaan 3½ naulaa (n 1,5 kiloa) tupakkaa, jota hänen oli tarkoitus kaupata kirkolle tuleville. Knut oli ärtynyt, kun Matts ei ollut halunnut hänelle tupakkaa myydä. Kun Matts oli saapunut Prästboliin kaupantekijöiden luo olivat punnitsemisen aikana sotilaat tulleet sinne ja ottaneet tupakat sekä jakaneet ne keskenään maksamatta. **Bengt**, hänen majoitusisäntänsä Prästbolissa, oli turhaan yrittänyt suostutella sotilaita antamaan tupakat takaisin. Tapahtuneen jälkeen Matts oli ollut kotimatalla, ja hänen peräänsä lähtenyt Knut oli silloin vielä käynyt Mattsin kimppuun, minkä hän myös tunnusti. Knutille määrättiin sakkoja. Mattsin omaisuusvahingolle ei oikeus tuntenut myötämielisyyttä, sillä tupakan myynti maaseudulla oli kiellettyä ja markkinoilla luvanvaraista. Matts lienee myös hankkinut tupakan Norjan puolelta.

Niin tupakan kuin viinan kauppa alkoi Ruotsissa 1600-luvulla. Tupakkaa "juotiin" liitupiipuista, joita tuotiin maahan Hollannista tai Englannista ja myytiin markkinoilla. Paloviinapannut eivät alkuun olleet yleisiä tavallisen kansan keskuudessa, vaan pitäjän ainoa viinapannu saattoi porista pappilassa. Valpurin ensimmäisellä miehellä Perillä kuitenkin oli ollut sellainen, ja hän oli sen kaivanut metsään piiloon ennen vuoden 1676 joulua, ehkä vihollisen sotilaiden varalta.

Vuonna 1691 pyrki Valpurin vanhin poika **Tomas Persson** ottamaan haltuunsa kahdeksannen osan Pohjois-Lekvattnetin torpasta. Hän esitti, että hänen äitinsä Valpuri omisti tilasta oman osuutensa ja lisäksi kolme osuutta, jotka hän oli lunastanut siskoiltaan. Matts Mattsson ei kuitenkaan sallinut Thomasin tulla tilalle. Matts oli lunastanut Erik Mattssonin osuuden ja lisäksi yhden sisaren osuuden, minkä takia Mattsilla oli $\frac{3}{4}$ tilasta ja Valpurilla vain $\frac{1}{4}$. Nyt Thomasin ja Valpurin piti antaa todistus, että niin pieni osa tilasta elättäisi perheen. Uskotut miehet tulisivat suorittamaan

maanjaon heidän kesken. Tomasin omistus jäi näillä käräjillä edelleen odottamaan sitä, todettaisiinko pieni tila elinkelpoiseksi.

Kaikki kamppailivat nyt omistuksestaan ja sukulaisten välit olivat etäänntyneet.

Erik Josefsson ryhtyi tällöin arveluttaviin toimiin, joita kaikkia viranomaiset eivät ehkä edes saaneet selville. Hänellä ei ollut paljon maaomaisuutta. Perheelle oli saatava ruokaa pöytään ja katto oli pidettävä pään päällä. Valpurin ja Erikin elämän niukkuus käy ilmi oikeusistuimen asiakirjoista yhä selvemmin näinä vuosina.

1691 keväällä Erik sai syytteen vahingonteosta Granbäckin metsässä. Lautamiesten oli määrä tarkastaa paikan päällä vahingon suuruus ja raportoida oikeudelle.

Kolmilla käräjillä 1691–1692 Erikiä syytettiin hirven kaatamisesta muutamia vuosia aiemmin tyhmällä tavalla: hän oli jättänyt sisälmykset Grässjön-järvelle ja vetänyt lihat kotiin hakojen päällä niin, että verijäljet paljastivat reitin. Todistaja kertoi Erikin tarjonneet hänelle lammasta palkkioksi vaitiolosta.

Erikillä olisi ollut mahdollisuus vapautua syytteestä, mikäli 12 hyvämaineista miestä olisi puhunut hänen puolestaan. Hän esitti tuomioistuimelle 12 takuumiehen listan, mutta kukaan näistä ei ollut saapuvilla. Niinpä Erik tuomittiin päätähuimaavaan 50 hopeataalerin sakkoon metsästyslain nojalla arvoriistan salakaadosta.

Erik ei selvinnyt sakoistaan. Keväällä 1693 toimeenpani nimismies maakaupan, jolla Erik Josefssonin omistamaa Långkärnin tilan kymmenystä osaksi (viidesosa neljänneksen kolmanneksesta!) myytiin jäljellä olevan sakon, 33 1/3 taalerin hopeassa kattamiseksi.

Erik Josefsson takertui Långkärnin pieneen omistukseensa tiukasti, ja hänet mainitaan vielä 1696 manttaalikirjassa. Hän yritti tuolloin sulkea puolisisaruksensa ulos heidän perimästään tilan 27/30-osasta. Oikeus kuitenkin katsoi, että Erikiltä päinvastoin tulisi lunastaa hänen osuutensa, 3/30-osaa, kahdeksan riikintaalerin hintaan.

Vuonna 1695 alkoi nälänhätä, ns. suuret kuolonvuodet 1695–97. Valpurilla ja Erikillä ei ollut yhtään rahaa eikä juuri lainkaan omaa maata. He eivät kyenneet edes maksamaan kirkon kymmenyksiä, mutta Erik joutuu pulittamaan puolisisaruksilleen näiden perintösaamisia. Pojat, Thomas ja Per Persson, eivät edelleenkään pääse Pohjois-Lekvattnetin tilalle, jota Matts Mattsson pitää hallussaan. Josef Erikssonilla ei näytä olevan mitään toivoa saada perintöä Långkärnin torpasta.

Kuinka he ylipäätään voivat selviytyä?

Tässä tilanteessa Erik Josefsson menee ja sotkee omansa ja poikapuoli Per Perssonin elämän kunnolla. Per on tällöin noin 30-vuotias. He menevät Pohjois-Lekvattnetin tilalle Valpurin vanhaan kotitaloon costaakseen Sigfrid Sigfridssonille vanhoja kaunoja liittyen käräjillä olleeseen kuparivarkauteen, josta rikoksesta Sigfrid on rangaistuksensa jo kärsinyt. He pahoinpitelevät ensin seppä **Lars Jönssonin** ja kidnappaavat hänet Långkärniin, jatkaen sitten raivopäistä retkeä Sigfridin luo, joka häidin tuskin säilyy hengissä puukoniskusta ja pahoinpitelystä. Hänetkin raahataan sidottuna Långkärniin. Josef Eriksson lähetetään noutamaan seuraavana päivänä paikalle **Erik Johansson** todistamaan, että Sigfrid lupaa Erikille korvauksena aikaisemmasta kuparivarkaudesta lehmän ja varsan sekä rahakorvausta heti ja vielä seuraavana vuonna. Josef noutaa luvatut eläimet saman tien Sigfridin talosta ja tulee näin nuorena henkilönä osalliseksi Erikin ja Perin rikokseen.

Kihlakunnanoikeus tuomitsee 1696 Erik Josefssonin ja Per Perssonin vankilaan ja palauttamaan Sigfridiltä viedyt eläimet. Asia siirretään hovioikeuden käsiteltäväksi. Ennen käräjien päättymistä tulee vielä tieto, että Karlstadin vankilaan kuljetettavana ollut Per Persson on päässyt pakenemaan profossi **Pål Simonssonilta**, mistä tälle määrätään seuraavilla käräjillä rangaistus.

Käsin piirretty maakuntakartta Värmlannista 1600-luvun lopulta. Lähde: Lantmäteriet, Lantmäteristyrelsens arkiv, Landskapskartor

Sillä aikaa, kun Erik touhusi tekosiaan piti Valpurin hoitaa kotia ja karjaa. Montako eläintä heillä mahtoi olla pienellä maatilkullaan? Tuomiokirjan mukaan ainakin lampaita; sellaisenhan Erik oli luvannut salakaatojutussa palkkioksi vaikenemisesta. Hevosilla hän kävi kauppaakin, mutta Valpurilla on täytyntä olla myös lehmä tai pari. Entä paljonko satoa Valpuri ja Erik tavallisesti saivat? Heillä on täytyntä olla hyvin vaatimatonta, eikä vanhimman pojan kamppailu Lekvattnetin perintöosan kanssa voinut sekään tuoda paljon apua.

Katovuosia esiintyi jo sekä 1670- että 1680-luvuilla. Vuotta 1695 kutsutaan Ruotsissa nimellä "svarta året", musta vuosi, josta alkoivat ns. suuret kuolonvuodet. Merkittävä osa kansasta kuoli tuolloin nälkään. Kouluissa edelleen laulettava Suvivirsi on peräisin 1695 painetusta virsikirjasta ja sen ihannoiva luonnonkuvaus on nähty rukouksen omaisena toiveena hyvien ja viljavien aikojen palaamisesta. Ainakaan välittömästi rukouksista ei ollut apua, sillä vuonna 1696 "tuskin korttakaan saatiin kasvamaan", jyvistä puhumattakaan, missään Pohjoismaissa.

Talvesta 1696/97 tuli vaikea. Erik Josefsson oli vankilassa – mutta hän pakenee sieltä. Per Persson on yhä vankikarkurina tietämättömissä. He olivat ehkä menneet Norjaan, sillä kotipuolella oli liian monilla kana kynimättä Erikin kanssa, ja hänet olisi ilmiannettu. Ei ole tietoa, oliko Josef-poika kotona Valpurin kanssa. Oliko kotieläimiä enää jäljellä, vai oliko ne pitänyt syödä, kuten kaikkialla muualla?

Valpuri saatettiin hautaan tammikuun 3. päivänä 1697.

Hautausmerkintä; Gräsmark CI:1 (1710-1722) Bild 79 / sid 149

Vuoden 1697 syyskäräjillä tuomittiin profossi Pål Simonsson, jonka huostasta Per Persson pääsi pakenemaan. Per on edelleen vapaana.

Kevätkäräjille 1698 tulee tieto, että myös Erik on karannut Karlstadin vankilasta. Tällöin Valpuri on jo edesmennyt ja välttyy näin näkemästä loppuratkaisua.

Vuoden 1702 syyskäräjillä nimittäin käsitellään selonteko kotiseudulle palanneiden Erik Josefssonin ja Per Perssonin omaisuudesta, joka on inventoitu. Heidät havaitaan niin varattomiksi, etteivät he saata suoriutua sakkoa maksamalla sovittamasta rikoksiaan. Niinpä oikeus määrää heidät ruumiilliseen rangaistukseen, mikä tarkoittaa kummankin kohdalla viisinkertaista kujanjuoksua.

Jos mies tuomittiin juoksemaan kujaa, ei voinut koskaan olla varma, että siitä selviää hengissä. On useita esimerkkejä, että kujanjuoksu on päättynyt tuomitun kuolemaan saamiensa vammojen takia. Kujanjuoksu toteutettiin niin, että 50 miestä asetettiin kepit ja raipat käsissä kahteen riviin,

joiden välistä tuomitun tuli kulkea ja ottaa vastaan kaikkien iskut. Sekä Erik että Per selvisivät kujanjuoksusta hengissä.

Myöhempiä tapahtumia:

Tomas Persson Orainen avioitui kahdesti. Ensimmäinen vaimo oli nimeltään **Karin Andersson Moilainen**. Vuodesta 1695 alkaen Tomas on kirjattuna maakirjaan Pohjois-Lekvattnetissa. (tila siis oli elinkelpoinen) Siellä he asuivat ja saivat viisi lasta: **Jöns Tomasson** (joka on **Gunvor Wallerin** esi-isä), **Marit, Valborg, Karin ja Britta**. Valpuri ehtii elää riittävän pitkään nähdäkseen esikoisensa muodostavan perheen Pohjois-Lekvattnetiin. Kuitenkin sitkeä kädenvääntö tilan omistuksesta on vienyt voimia ja erottanut perheenjäsenet toisistaan. Tuskin Valpuri sai sisaruksiltaan mitään tukea.

Vuonna 1709 leskimies Tomas avioitui toisen kerran **Gertrud Michelsdotter Kähköisen** kanssa, ja he saivat vielä neljä lasta: **Per, Bertil, Henrik ja Tomas**.

Per Persson, joka oli aiheuttanut äidilleen niin paljon ahdistusta, meni lopulta naimisiin **Elisabet Eriksdotterin** kanssa, ja he saivat viisi lasta. Hekin asuivat Pohjois-Lekvattnetissa ainakin 1710-luvulla, jolloin Tomas oli maakirjassa isäntänä.

Valpurin tytär Britta avioitui **Nils Nilsson Hämäläisen** kanssa. Nilsillä ei ollut vakituista kotia, ja niinpä he saivat vuosien ajan asustella itsellisinä Brittan veljien Tomasin ja Perin luona. Lapset syntyivät hyvän matkaa 1700-luvun puolella. Sittenmin Nils ja Britta löytyvät maakirjasta Hamelanstorpetista Etelä-Lekvattnetissa. Ei ole tietoa, oliko Britta nuoruudessaan piikomassa vieraisa vai asuiko hän kotona auttelemassa äitiään 1690-luvun vaikeina vuosina.

Nuorin poika Josef Eriksson jatkoi isänsä aloittamaa kamppailua Långkärnin torpan omistusoikeudesta ilman menestystä. Hän kuoli Bogenissa vuonna 1733.

Erik Josefssonista tuli ajan myötä yhä epätoivoisempi. Hänellä oli aina velkoja; hän tunkeutui monia kertoja alueille, joille hänellä ei ollut asiaa mennä, ja hän sai sakkoja salaisista metsänkaadoista. Vuonna 1713 häntä epäiltiin taposta tappelun seurauksena. Erikin vastustaja kuoli kahdeksan päivän kuluttua tapahtuneesta, mutta tätä ei katsottu Erikin syyksi.

Viimeisen kerran Erik Josefsson mainitaan tuomiokirjoissa vuonna 1723. Hänen kerrotaan edelleen asuvan Långkärnin tilalla, ja hänellä on velkaa maksettavana...

Lähteet:

Jarl Ericson: Finnar i Gräsmark och Lekvattnet

Elis Hasselstig: Boken om Lekvattnet

Maud Wedin och Jan-Erik Björk: En finsk brödrakvartett som utvandrat från Bollnäs till Värmland och Dalarna, Finnkultur 2005

Maud Wedin: Den skogsfinska kolonisationen i Norrland

Finnsam: Det skogsfinska kulturarvet

C. A. Gottlund: Dagbok

Ann Sundén-Cullberg: Tolvmilaskogen

Emma Thorin, Susanne Andersson: Skogsfinnarna i Säfsen

http://www.finnsam.org/uppsatser/skogsfinnarna_i_safsens.pdf

http://www.varmlandsrotter.se/va/artikel1989_3.htm (om missväxt)

<p>http://samla.raa.se/xmlui/handle/raa/348 (om skogen)</p> <p>Petrus Magni Gyllenii Dagbok</p> <p>Gabriel Bladh och Peter Olausson: "Vandrat hit som andra finnar att söka sin föda", om en rannsakningslängd över inhysesfolket i Fryksdalen 1674</p>
<p>Metsäsuomalaisten tiloista ja niiden rakentajista:</p> <p>Monica Björklund: Finngårdens byggnader</p> <p>Gunvorin sivuilla: https://gunvorsanor.wordpress.com/2015/11/01/2015-ars-slaktforskarresor-del-2-varmland/ har jag fler bilder från ett besök på Ritämäki i Lekvattnet.</p> <p>http://finnskogleden.com/historia-kultur/finngardarna/</p> <p>http://www.hosserudkullen.se/forskning/svedjefinnar.html</p>
<p>Arkiv Digital: Kyrkoböcker och domböcker</p>
<p>Lantmäteriet: historiska kartor</p>